

ՍԱԲԻՆԱ ՍԱԴՈՅԱՆ

ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ,
ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ՏԱՐԱԾՔԻ ՁԻՋՈՒՄԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ

Սույն հոդվածը նվիրված է ժամանակակից միջազգային իրավունքում տարածքներ զիջելու (ցեսիայի) ինստիտուտի ուսումնասիրությանը, վերջինիս դերի ու նշանակության բացահայտմանը ժամանակակից միջազգային իրավակարգի պայմաններում: Վերլուծելով տարածքային փոփոխությունների հետ կապված պետությունների պրակտիկան, միջազգային դատարանների իրավական դիրքորոշումները և արդի տարածքային վեճերի առանձնահատկությունները, հեղինակը եզրակացնում է, որ տարածքի զիջումը, որպես տարածքային փոփոխությունների հիմք, ՄԱԿ-ի հիմնադրումից ի վեր չունի էական դերակատարություն, սակայն, փոխհամաձայնեցված ցեսիան լուրջ նշանակություն կարող է ունենալ նաև ներկայումս:

Հիմնաբառեր- ժամանակակից միջազգային իրավունք, ցեսիա, տարածքներ զիջել, արդի տարածքային վեճեր, ՄԱԿ-ի միջազգային դատարան:

Տարածքային փոփոխություններին վերաբերող հարցերը պատմության ողջ ընթացքում դասվել են միջազգային հարաբերությունների առավել բարդ և վիճահարույց խնդիրների թվին, քանի որ տարածքը ոչ միայն պետության առանցքային հատկանիշներից է, այլ նաև նրա ինքնիշխանության և հզորության կարևորագույն գրավականը:

Ձիջումը (ցեսիան) միջազգային համաձայնագրի ուժով տարածքի անցումն է մեկ պետությունից մյուսին: Ցեսիան՝ որպես տարածքի նկատմամբ տիրոջ ձեռք բերման հիմք, գոյություն է ունեցել դարեր շարունակ: Այստեղ հարկ է նշել, որ դեռ 20-րդ դարի սկզբում պատերազմը համարվում էր պետությունների ինքնիշխան իրավունքը և փաստորեն տարածքի նկատմամբ տիրոջ ձեռք բերման արդյունավետ եղանակներից մեկը. դասական միջազգային իրավունքում ցեսիան համարվում էր խաղաղության պայմանագրերի անօտարելի մաս, երբ պատերազմում պարտություն կրած պետությունը հարկադրված էր զիջել տարածքներ: Ժամանակակից միջազգային իրավունքը, սակայն, արգելում է պատերազմը՝ որպես տարածքի նկատմամբ տիրոջ ձեռքբերման հիմք: Այսպես՝ Միջազգային հարաբերություններում ուժի սպառնալիքից կամ ուժի գործադրումից հրաժարվելու վերաբերյալ սկզբունքի արդյունավետության բարձրացման վերաբերյալ 1987թ. հոչակագրի համաձայն. «ոչ ուժի սպառնալիքով կամ դրա կիրառմամբ տարածքային ձեռքբերումները և ոչ էլ տարածքի բռնագավթումն ուժի սպառնալիքով կամ գործադրմամբ, որ տեղի են ունենում՝ խախտելով միջազգային իրավունքը, չեն ճանաչվի օրինական ձեռքբերումներ»²:

Միջազգային իրավունքը ցեսիայի իրակա-

նացման որևէ կոնկրետ ձև չի սահմանում, սակայն ակնհայտ է, որ ցեսիան կարող է և պետք է տեղի ունենա միմիայն ներգրավված պետությունների իշխանությունների լիակատար համաձայնությամբ: Բացի այդ, ցեսիան ձեռք է բերում իրավաբանական ուժ՝ միայն տարածքը փաստացի փոխանցելով, երբ վերանում է տվյալ տարածքի և ցեսիա իրականացնող (զիջող) պետության միջև քաղաքական կապը:

Երբ խոսում ենք միջազգային համաձայնագրի միջոցով տարածքը զիջելու մասին, խոսքը միայն գրավոր պայմանագրերի մասին չէ: Այսպես, ինչպես նշվել է՝ միջազգային համաձայնությունը կարող է արտահայտվել նաև բանավոր, քանի որ միջազգային իրավունքը ելակետային է համարում պետությունների մտադրությունը, կամքը (intention), այլ ոչ թե դրա արտահայտման ձևը: Ավելին՝ այն չի սահմանում մտադրության, կամքի արտահայտման կոնկրետ ձևեր. պետություններն ազատ են ընտրելու դրա դրսևորման ձևը՝ պայմանով, որ կամարտահայտությունը լինի ակնհայտ³: Իսկ ահա, Պեդրա Բրանկա/Պուլսու Բատու Պուտեհ կղզյակի, Միջանկյալ ժայռերի և Հարավային ստորջրյա ժայռի նկատմամբ ինքնիշխանության վերաբերյալ գործում՝ Միջազգային դատարանը հստակորեն նշեց, որ տարածքը զիջելու վերաբերյալ պետության համաձայնությունը կարող է լինել նաև բանավոր⁴, սակայն, դա պետք է լինի հրապարակային և աներկբա:

Այս առումով հետաքրքրական է Բոլիվիայի և Չիլիի միջև վեճը, որը 2013թ. ապրիլին Բոլիվիան հանձնեց ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի քննությանը⁵: 1879թ. Չիլին բռնագավթել էր Բոլիվիայի տարածքի մի մասը՝ զրկելով նրան Խաղաղ օվկիա-

www.journal.lawinstitute.am

նու ելքից: 1904թ. Բոլիվիան և Չիլին ստորագրել են պայմանագիր, որի համաձայն՝ Բոլիվիան ճանաչեց Չիլիի ինքիշխանությունը բռնազավթած տարածքների նկատմամբ: Հետագա տարիներին, սակայն, Բոլիվիան մշտապես հարց էր բարձրացրում Չիլիի կողմից Բոլիվիային Խաղաղ օվկիանոս ելք տրամադրելու վերաբերյալ: Չիլիի պաշտոնյաներն էլ խոստանում էին հարցին լուծում տալու որևէ բանաձև գտնել, սակայն հարցն անընդհատ ձգձգվում էր: Ավելին՝ 2011թ. Բոլիվիայի նախագահի կրկին հնչեցրած պահանջներին ի պատասխան՝ Չիլին հայտարարեց, որ Բոլիվիան որևէ իրավական հիմք չունի՝ դեպի Խաղաղ օվկիանոս ելք պահանջելու համար, և ինքը որևէ տարածք չի զիջելու նրան: Հակառակ Չիլիի, սակայն, Բոլիվիան պնդում է, որ Չիլին պարտավոր է բանակցել այս հարցի շուրջ և ելք զիջել դեպի Խաղաղ օվկիանոս. այդ պարտականությունը, ըստ Բոլիվիայի, բազմիցս հաստատել են Չիլիի՝ տարբեր տարիների պաշտոնյաներ: Այսպես, Բոլիվիան պնդում է, որ դեպի օվկիանոս ելքի բացակայությունը լուրջ խոչընդոտ է իր երկրի տնտեսական և սոցիալական զարգացման համար. Բոլիվիան կտրված է առևտրային կարևոր ուղիներից, մշտապես կախվածության մեջ է ծովեզր ունեցող պետություններից: Թե արդյո՞ք Դատարանը կճանաչի Չիլիի պարտականությունը՝ բանակցելու Բոլիվիային հետ այդ հարցի շուրջ, ցույց կտա ժամանակը: Դիմելով Միջազգային դատարան՝ Բոլիվիան հույս ունի ի վերջո հասնելու արդարության և վերադարձնելու շուրջ 140 տարի առաջ կորցրած ծովեզրյա հատվածը: 2015թ. մայիսի 4-ին Դատարանը սկսեց այս գործի լսումները:

Հարկ է նշել, որ միջազգային դատական պրակտիկայում ցեսիայի շուրջ վեճերը հիմնականում վերաբերում են տարածքը փոխանցող պետության տիտղոսին և ցեսիայի հիմքում ընկած միջազգային պայմանագրի իրավաբանական ուժի հիմնավորվածությանը: Մասնավորապես, սովորության միջազգային իրավունքի համաձայն՝ պետությունները կարող են փոխանցել կամ զիջել միայն այն տարածքը, որի նկատմամբ իրենք ունեն լիարժեք տիտղոս (good title): Այս սկզբունքը միջազգային իրավունքում հայտնի է *nemo dat quod non habet* (լատ.՝ ոչ ոք չի կարող տալ ավելին, քան ունի):

Այսպես օրինակ՝ Պալմաների (Միանգաս) կղզու վերաբերյալ գործում անդրադառնալով ԱՄՆ-ի այն պնդմանը, թե տիտղոսը կղզու նկատմամբ անցել էր ԱՄՆ-ին 1898թ. Փարիզի պայմանագրի ուժով, որի համաձայն Իսպանիան այն զիջել էր ԱՄՆ-ին, հատուկ արբիտրը նշեց. «Ակնհայտ է, որ Իսպանիան չէր կարող փոխանցել ավելի շատ

իրավունքներ, քան ինքն ուներ⁷»: Այսինքն, թեև դատական միջազգային իրավունքը չէր բացառում պատերազմը՝ որպես տարածքի նկատմամբ տիտղոս ձեռք բերելու օրինական հիմք, ինչպես նաև չէր բացառում հարկադրանքի միջոցով ցեսիայի պայմանագրերի կնքումը, սակայն տարածքը զիջել կարող էր միայն այն պետությունը, որը տվյալ տարածքի օրինական ինքիշխանն էր:

Ինչ վերաբերում է արդի ժամանակաշրջանին, տեսականորեն, իհարկե, հնարավոր է ենթադրել, որ տարածքը հնարավոր է զիջել որևէ միջազգային պարտավորության խախտման դիմաց, սակայն հաշվի առնելով այն, որ միջազգային իրավունքն արգելում է հարկադրանքի միջոցով միջազգային պայմանագրերի կնքումը⁸, հետևաբար, հարկադրանքի միջոցով ցեսիայի պայմանագրերի կնքումն ինքնըստինքյան բացառված է: Այդ իսկ պատճառով ներկայումս ցեսիան՝ որպես տարածքային փոփոխությունների հիմք, էական դերակատարություն չունի. 1945թ. ՄԱԿ-ի հիմնադրումից հետո՝ ցեսիայի դեպքերը սակավաթիվ են, և այդ խնդրի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դրանք, որպես կանոն, վերաբերում են կա՛մ սահմանների հստակեցմանը, կա՛մ սահմանամերձ ոչ մեծ տարածքների զիջմանը⁹: Օրինակ՝ 1961թ. Չինաստանը Էվերեստ լեռնագագաթին հարող տարածքի ոչ մեծ հատվածը զիջեց Նեպալին, սակայն այս դեպքը, կարելի է ասել, ևս վերաբերում էր այս երկու պետությունների միջև սահմանների հստակեցմանը¹⁰: Տարածքային փոփոխությունների վիճակագրական տվյալների ուսումնասիրությունից երևում է, որ 1945թ.-ից ի վեր հնարավոր չէ գտնել համեմատաբար մեծ կամ էական տարածքների զիջման դեպքեր¹¹: Սա բացատրվում է նրանով, որ պետության ուժը և հզորությունը հիմնականում պայմանավորված են նրա աշխարհագրական դիրքից, տարածքի չափերից, բնակչության քանակից, բնական ռեսուրսների ծավալից, բանակի պոտենցիալ հնարավորություններից, տնտեսական զարգացման աստիճանից և շատ այլ գործոններից: Հետևաբար պետությունները ամեն կերպ խուսափում են տարածքային զիջումներից:

Այս առումով կարելի է անդրադառնալ նախկին հարավսլավական հանրապետություններ Խորվաթիայի և Մոնտենեգրոյի միջև տարածքային վեճին Պրևալկա թերակղզու շուրջ: Այս պատմությունը սկսվում է 1991թ., երբ Խորվաթիան հռչակեց անկախություն և դուրս եկավ Հարավսլավիայի կազմից¹²: Մոնտենեգրոն անկախացավ միայն 2006թ., այնպես որ մինչև 2006թ. այս վեճը պաշտոնապես Խորվաթիայի և Հարավսլավիայի միջև էր:

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Խորվաթիան թերակղզին համարում էր իր ինքի-
խան տարածքը, իսկ Հարավսլավիան վիճարկում
էր թերակղզու տարածքում գտնվող ռազմաբազայի
պատկանելիությունը: 1992թ. հարավսլավական
զինվորականները հեռացան թերակղզուց, և այդ
թվականի հոկտեմբերից թերակղզու անվտանգու-
թյան պատասխանատվությունը ամբողջությամբ
ստանձնեց ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի
ռազմադիտորդական առաքելությունը՝ համաձայն
Անվտանգության խորհրդի 779 (1992) բանաձևի:
Բանակցությունների ընթացքում Հարավսլավիան
Պրևալայի փոխարեն Խորվաթիային առաջար-
կում էր այլ տարածքներ, քանզի թերակղզին
կարևոր ռազմավարական նշանակություն ուներ իր
համար, սակայն Խորվաթիան մերժեց տարածքը
զիջելու կամ այլ տարածքով փոխարինելու որևէ
տարբերակ: Այնուհետև 1999թ. բանակցային գոր-
ծընթացը ընդհատվեց՝ Հյուսիսատլանտյան դաշին-
քի (NATO) կողմից Հարավսլավիայի տարածքը ռմ-
բակոծելու հետևանքով¹³:

2002թ. ստորագրվեց արձանագրություն
Պրևալայի թերակղզու ժամանակավոր ռեժիմի վե-
րաբերյալ, որի համաձայն էլ ավարտվեց ՄԱԿ-ի
դիտորդական առաքելությունը¹⁴: Միևնույն ժամա-
նակ, քանզի Խորվաթիան 2013թ.-ից Եվրոպական
միության անդամ է, իսկ Մոնտենեգրոն՝ 2010թ.-ից
Եվրոպական միության անդամակցության թեկնա-
ծու, Եվրոպական հանձնաժողովը պահանջում է
կողմերից թերակղզու շուրջ վեճը հանձնել ՄԱԿ-ի
Միջազգային դատարանի քննությանը¹⁵: Սակայն,
այս վեճը կողմերը ցայսօր չեն հանձնել Դատարա-
նի քննությանը՝ հավանաբար շարունակելով լուծու-
մը փնտրել բանակցությունների ճանապարհով:
Թեև ակնհայտ է, որ Խորվաթիայի չցանկանալը
դիմել տարածքային զիջումների, այսինքն՝ ցեսիա-
յի, վեճի նման հանգուցալուծման հնարավորությու-
նը գրեթե բացառում է: Միևնույն ժամանակ պետք է
նշել, որ այս վեճի առաձևահատկությունը այն է, որ,
ի տարբերություն շատ այլ տարածքային վեճերի,
չնայած բանակցային գործընթացի դժվարություն-
ներին և տարածայնություններին, կողմերին հա-
ջողվեց պահպանել բարիդրացիական հարաբերու-
թյունները և վերականգնել փոխվստահության մթ-
նոլորտը¹⁶:

Այսպիսով, կարելի է նշել, որ ցեսիան կամ տա-
րածքի զիջումը՝ որպես տարածքային փոփոխու-
թյունների հիմք, ՄԱԿ-ի հիմնադրումից ի վեր, չունի
որևէ էական նշանակություն և վերաբերում է կամ
սահմանների հստակեցմանը, կամ սահմանամերձ
ոչ մեծ տարածքներ զիջելուն: Թեև խնդրի ուսում-
նասիրությունը ցույց է տալիս, որ տարածքային վե-

ճերը անցյալի երևույթ չեն: Ավելին, ըստ տարբեր
հեղինակների՝ ցամաքային սահմանների մոտավո-
րապես քառորդ մասը, իսկ ծովային՝ երկու երրոր-
դը, համարվում են վիճելի¹⁷: Այդ իսկ պատճառով
փոխհամաձայնեցված ցեսիան շատ լուրջ նշանա-
կություն կարող է ունենալ նաև ներկայումս: Մաս-
նավորապես՝ վեճի կողմերը կարող են ձեռք բերել
համաձայնություն տարածքի զիջման դիմաց փոխ-
հատուցումների շուրջ, և պարտադիր չէ, որ այդ
փոխհատուցումները լինեն տարածքային: Ինչպես
ցույց է տալիս պրակտիկան, այդ փոխհատուցում-
ները կարող են լինել տնտեսական, քաղաքական
ճանաչում, դիվանագիտական կապերի, խաղաղու-
թյան և անվտանգության հաստատում, կամ վերա-
բերեն անվտանգության ոլորտին՝ տարածքի չեզո-
քացում, ապառազմականացում, ռազմական հա-
մագործաքցություն և այլ¹⁸:

Փոխհամաձայնեցված ցեսիայի օրինակ կա-
րելի է համարել Պանամայի ջրանցքի վերաբերյալ
պայմանագրի վերանայումը 1977թ. և ջրանցքի վե-
րադարձնելը Պանամայի ինքնիշխանությանը
2000թ.: Այսպես՝ Պանամայի ջրանցքի վերաբերյալ
1903թ. պայմանագրի համաձայն. «...Պանաման
փոխանցում է ջրանցքի տարածքը Միացյալ
նահանգների անժամկետ տիրապետությանը, ...
ԱՄՆ-ը իրավունք ունի տնօրինել այս տարածքը և
տիրապետել այն՝ որպես տարածքի ինքնիշխան
.....»: Սա իհարկե տարածքի վարձակալության
պայմանագիր էր, ու տարածքի օտարման համար
ԱՄՆ-ը վճարեց Պանամային 10 մլն. և 250 հազար
դոլար էլ վճարում էր տարեկան: Սակայն, «հա-
վերժ» ու «ինքնիշխան» եզրույթների օգտագործու-
մը արդեն իսկ վերածում էր վարձակալության պայ-
մանագիրը (de facto) տարածքի զիջման պայմա-
նագրի: Պանաման տասնամյակներ անց ԱՄՆ-ից
պահանջեց վերադարձնել ջրանցքի տարածքը իր
ինքնիշխանության ներքո: Սկսվեցին բանակցու-
թյուններ, որոնց արդյունքում 1977թ. Պանամայի ու
ԱՄՆ-ի միջև ստորագրվեցին երկու պայմանագ-
րեր, որոնք հաստատեցին Պանամայի ինքնիշխա-
նությունը Պանամայի ջրանցքի նկատմամբ, ինչ-
պես նաև սահմանեցին Պանամայի ջրանցքի մշ-
տական չեզոք կարգավիճակը և ԱՄՆ-ի իրավուն-
քը՝ Պանամայի հետ մեկտեղ ապահովել ջրանցքի
անվտանգությունը¹⁹: Այլ կերպ ասած՝ Պանաման
վերադարձրեց ջրանցքի տարածքը, իսկ ԱՄՆ-ը
փոխարեն պահանջեց փոխանցվող տարածքի չե-
զոքացում և իրավունք հետագայում ապահովել
տարածքի անվտանգությունը՝ հաստատելով իր մշ-
տական ներկայությունը փոխանցվող տարածքում:
Փաստորեն, ԱՄՆ-ը զիջեց տարածքը՝ չվտանգելով

իր անվտանգության շահերը՝ միևնույն ժամանակ, բարձրացնելով իր քաղաքականության հեղինակությունը աշխարհում²⁰ :

Այսպիսով՝ ինչպես ցույց է տալիս արդի տարածքային վեճերի ուսումնասիրությունը, տարածքի զիջումը շատ դեպքերում կողմերին հնարավորություն կընձեռեր արդյունավետորեն լուծել տարածքային խնդիրները փոխընդունելի պայմաններում,

ինչը իր հերթին կնպաստեր թե՛ տարածաշրջանային, թե՛ միջազգային խաղաղության ու անվտանգության պահպանմանը և ամրապնդմանը, ինչպես նաև՝ ժողովուրդների միջև բարիդրացիական հարաբերությունների ու փոխվստահության վերականգնմանը և բարելավմանը:

¹ Տե՛ս, General Assembly Resolution 42/22. U.N. Doc. A/RES/42/22. 18 November 1987. Annex, Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations, §8: Տեղեկությունը հասանելի է՝ www.un.org կայքում:

² Տե՛ս, General Assembly Resolution 42/22. U.N. Doc. A/RES/42/22. 18 November 1987. Annex, Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations, §8:

³ Տե՛ս, Case concerning the Temple Preah Vihear (Cambodia v. Thailand), Preliminary Objections // International Court of Justice (1962). Գործի տեքստը հասանելի է՝ <http://www.icj-cij.org/docket/files/45/4871.pdf> կայքում:

⁴ Տե՛ս, Case concerning the Sovereignty over Pedra Branca/Pulau Batu Puteh, Middle Rocks and South Ledge (Malaysia/Singapore) // International Court of Justice (2008) §120: Գործի տեքստը հասանելի է՝ <http://www.icj-cij.org/docket/files/130/14492.pdf> կայքում:

⁵ Բոլիվիան և Չիլին 1948թ. Խաղաղ կարգավորման ամերիկյան պայմանագրի (American Treaty on Pacific Settlement 1948) կողմեր են, որի դրույթների համաձայն՝ բոլոր պայմանավորվող կողմերը ճանաչում են Դատարանի պարտադիր իրավասությունը *ipso facto* առանց հատուկ համաձայնագրի անհրաժեշտության, ցանկացած իրավական վեճի նկատմամբ, որ կծագի միմյանց միջև:

⁶ Տե՛ս, Obligation to Negotiate Access to the Pacific Ocean (Bolivia v. Chile), Preliminary objection // International Court of Justice (2015). Տեղեկությունը հասանելի է՝ <http://www.icj-cij.org/docket/files/153/18746.pdf> կայքում:

⁷ Տե՛ս, Island of Palmas case (The Netherlands/United States of America) // United Nations Reports of International Arbitral Awards, (1928). Գործի տեքստը հասանելի է՝ http://legal.un.org/riaa/cases/vol_II/829-871.pdf կայքում:

⁸ Տե՛ս, Vienna Convention on the Law of Treaties // United Nations Treaty Series, vol. 1155, P. 331, 23 May 1969:

⁹ Տե՛ս, Kasowicz A.M., Peaceful territorial change 1994, էջ 252-301.; Tir J., Redrawing the map to promote peace, 2006, էջ 145-147:

¹⁰ Տե՛ս, Kasowicz A.M., Peaceful territorial change, 1994, էջ 252-301; Tir J., Redrawing the map to promote peace, 2006, էջ 282:

¹¹ Թերևս այս է պատճառը, որ շատ հեղինակներ, անդրադառնալով ցեխային, քննարկում են վերջինս անցյալի, նույնիսկ հարյուրամյակների վաղեմություն ունեցող զիջման դեպքերի լույսի ներքո: Տե՛ս, օրինակ՝ Бекяшев К.А. Международное право, 5-е изд., 2010, էջ 555:

¹² Տեղեկությունը հասանելի է՝ www.undp.org/missions/croatia կայքում:

¹³ Տե՛ս, Calver R. (Political Adviser, UN Mission of Observers in Prevlaka (UNMOP)), Peacekeeping that lives up to its name, // United Nations Peace Operations 2001. Տեղեկությունը հասանելի է՝ http://www.un.org/en/peacekeeping/publications/yir/2001/Europe_countries/Prevlaka.htm կայքում:

¹⁴ Տեղեկությունը հասանելի է՝ <http://www.mip.gov.me/en/index.php/Press-Releases/pr08102012-2.html> կայքում:

¹⁵ Տե՛ս, Commission Opinion on Montenegro's application for membership of the European Union // European Commission (Brussels, 9.11. 2010). Տեղեկությունը հասանելի է՝ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mn_opinion_2010_en.pdf կայքում:

¹⁶ Տե՛ս, Montenegro 2012 Progress Report // Commission staff working document, European Commission (Brussels, 10.10.2012). Տեղեկությունը հասանելի է՝ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mn_report_2012_en.pdf կայքում:

¹⁷ Տե՛ս, Tir J., Redrawing the map to promote peace, 2006, էջ 46:

¹⁸ Տե՛ս, Kasowicz A.M., Peaceful territorial change 1994, էջ 186:

¹⁹ Պայմանագրերի տեքստերը հասանելի են՝ http://avalon.law.yale.edu/20th_century/pan001.asp կայքում:

²⁰ Տե՛ս, Kasowicz A.M., Peaceful territorial change 1994, էջ 186:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Kasowicz A.M., Peaceful territorial change, University of South Carolina Press, 1994.

